

Over de oorsprong van allerlei woorden.

Spaans benauwd

Het Nederlands kent een aantal uitdrukkingen met *Spaans* die een negatieve lading hebben, zoals *er Spaans aan toegaan*, *het Spaans hebben* of *krijgen*, en *Spaans benauwd zijn*. Op internet is te lezen dat deze teruggaan op de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) en het schrikbewind dat de Spanjaarden toen voerden. Maar klopt dat wel?

Om te beginnen de bekendste uitdrukking: *Spaans benauwd zijn* of *het Spaans benauwd hebben*, wat zoveel betekent als ‘in je rats zitten, het moeilijk hebben’. Het oudste voorbeeld van *Spaans benauwd* dat we tegenkwamen, staat in het *Rotterdamsch Nieuwsblad* van 1915, in een verhaal over gemobiliseerde soldaten:

- 't Is noppes vandaag, (...) Droog weer buiten ... geen asie kans op regen – de nachtdienst gaat vast door.
- Reken maar van yes, – krijgt hij ten antwoord, 't is alleen hondenweer op verlofdagen, weet je dat nog niet, gemobiliseerde hufter, – ben je daarvoor nou al zoo lang getrouwd?
- Krijg het Spaansch benauwd, antwoordde deze bits – om zijn talent van rijmende antwoorden ‘De Dichter’ genaamd.

Andere negatieve uitdrukkingen met *Spaans* komen wel iets eerder voor, maar niet voor de achttiende eeuw. *Het Spaans krijgen* is te vinden in een essay van Justus van Effen in het door hem opgerichte weekblad *Hollandische Spectator*: “Ik (...) kreeg het zo spaansch door de heerszucht van dat inpertinente vrouwmensch.” Ook gebruikt Van Effen *geen Spaansch woord* voor ‘geen stom woord’.

Het schrijversduo Betje Wolff en Aagje Deken gebruikt in 1793 *Spaans* als synoniem voor ‘hard, wreed’: “Gij begrijpt nu wel, dat indien Keetje nu immers haar zin niet kreeg of geen’ man die haar altoos haar’ zin liet doen, dat zou haar Spaansch voorkomen.”

We mogen aannemen dat deze drie uitdrukkingen in de achttiende-eeuwse spreektaal gebruikelijk waren, maar niet eerder.

SPAANSE FURIE

De uitdrukkingen waarin *Spaans* negatief wordt gebruikt, lijken al met al van jongere datum te zijn. Dat betekent niet dat de Spanjaarden in de zestiende en zeventiende eeuw altijd positief werden afgeschilderd. In pamfletten en geuzenliederen werd tijdens de Tachtigjarige Oorlog ongezouten kritiek geleverd op de “Spaensche tyrannye”, “het Spaensche juk”, en “de Spaense furie”. In 1596 verscheen in Amsterdam *Den Spiegel der Spaensche Tyrannye gheschiet in West-Indien*, waarvan in 1625 een tweede deel werd uitgebracht: *Spiegel der Spaensche Tyrannye. Gheschiedt in Nederlandt*. Titels als deze versterkten het negatieve beeld dat er destijds van Spanje bestond.

In 1914 publiceerde de Spaanse historicus Julián Juderías de geruchtmakende studie *La Leyenda Negra y la Verdad Histórica* (‘De zwarte legende en de historische

waarheid’), waarin hij wees op een traditie van anti-hispanistische geschiedschrijving onder invloed van zestiende-eeuwse politieke propaganda. Sindsdien is (*anti-Spaanse*) *zwarte legende* een begrip geworden voor hardnekkige ongunstige beeldvorming. Uitdrukkingen als *Spaans benauwd* lijken hiervan Nederlandse exponenten te zijn.

Dat het woord *Spaans* in de zeventiende eeuw nog niet zo negatief beladen was, blijkt uit een lang gedicht dat Constantijn Huygens in 1658 schreef als introductie op een verzameling uit het Spaans vertaalde spreekwoorden. Hierin zingt hij de lof van Spaanse wijn, hutspot, vijgen, laken, en nog zo’n dertig andere zaken van Spaanse komaf: “k Houw veel van Spaensche Zeep in ’t Wasschen van mijn’ kleeren; / (...) Ick hebb de Spaensche Broeck gepresen voor de Mans; / My docht sy beter voeghd’ als ’t flodd’ren op sijn Frans ...”

SPAANSE POKKEN

Na de terugkomst van Columbus brak er in Spanje een epidemie uit van een geslachtsziekte. Internationaal kreeg deze ziekte de naam *Spaanse pokken*; zo gebruikten de Engelsen in 1600 de term *Spanish pox*. De huidige

Zo vet als een Spaans anker
betekent ‘heel mager’.

benaming *syphilis* gaat terug op de titel van een Latijns gedicht van de Italiaanse dichter Fracastoro uit 1530, over de herdersongen Syphilus, die de god Apollo beledigt en daarvoor wordt gestraft met een vreselijke kwaal. Fracastoro duidde deze overigens aan met *morbus gallicus*: de ‘Franse ziekte’, omdat er in 1495 een ziekte-uitbraak was onder Franse soldaten in Napels. Huygens merkt ironisch op: “Spaensche pokken zijn de fijnste die men vindt.”

Sommige uitdrukkingen met *Spaans* bevatten een woordgrap. Zo is *zo vet als een Spaans anker* hetzelfde als ‘heel mager’ en verwijst een *Spaans ameublement* naar sinaasappelkistjes om op te zitten. Het leukst vinden wij de uitdrukking *Frans spreken als een koe Spaans* voor ‘heel slecht Frans spreken’. Deze uitdrukking is een vertaling van het Franse *parler français comme une vache espagnole*. Daarbij is in het Frans een vertaalfoutje gemaakt. Het gaat niet om *vache* (‘koe’), maar om het Spaanse woord *vasco* (‘Bask’). De uitdrukking zou oorspronkelijk zijn geweest *parler français comme un Basque l’espagnol*. ◀